

Regulering av velferd hos sau i Norge: ulike verdiverdener – ulike forståelser av velferd*

Unni Kjærnes & Virginie Amilien

Forbruksforskningsinstituttet SIFO, Høgskolen i Oslo og Akershus

I offentligheten framstår norsk sauehold som naturlig og nesten økologisk, med nærmest ideell dyrevelferd. Internt i bransjen legges mindre vekt på naturlighet, mer på teknisk-økonomiske uttrykk for velferd, ofte knyttet til produktkvaliteter. Generelt er det lite diskusjon rundt hvordan dyra har det helt konkret, til tross for en dyrevelferdslov som legger vekt på nettopp det. På grunnlag av flere studier av sauens velferd spør vi i denne artikkelen hvorfor det er slik? Med et konvensjonsteoretisk perspektiv finner vi at forventninger om dyrevelferd utvikles innenfor bestemte *verdiverdener* som setter rammer for forståelsen og som begrenser en mer problematiserende diskusjon. Artikkelen gir først en kort introduksjon til vår teoretiske og begrepsmessige tilnærming, etterfulgt av en beskrivelse av de empiriske studiene. Vi undersøker forståelser eller konvensjoner for dyrevelferd blant ulike aktører. I en avsluttende diskusjon tar vi opp hvordan disse konvensjoner ikke bare står i motstrid, men også hvor lite samarbeid det er om utvikling av felles konvensjoner, spesielt innenfor markedets og den industrielle verdiverden. Legitimeringen skjer hovedsakelig ut fra en nokså abstrakt og idealisert forståelse, mer eller mindre løsrevet fra aktørenes konkrete handlingsmåter og erfaringer. Dermed får forventninger og begrunnelser leve side om side og kanskje også utvikle seg i forskjellige retninger.

Nøkkelord: dyrevelferd, sau, Norge, konvensjonsteori, regulering

Den nye loven om dyrevelferd skal tre i kraft fra 1. januar 2010. Det er ingen grunn til å vente til da med å etterleve ånden i loven. Mange av prinsippene i dagens dyrevelferdslov videreføres, men det er også flere nye bestemmelser. Loven slår fast at dyr skal behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger. Vi skal ha respekt for dyras behov og dyras egenverdi. Dyr er individer – og har individuelle behov. God behandling betyr at dyra skal få riktig og tilstrekkelig fôr, vann og mosjon, og dessuten veterinærbehandling om nødvendig.

Daværende landbruks og matminister L.P. Brekk 13.7.2009

Regulering av dyrevelferd

Statsråd for Landbruks- og matdepartementet fastslår i dette sitatet de grunnleggende prinsippene for dyrevelferd, slik de ser ut fra lovgiverens perspektiv. Han understreker hvordan den nylig vedtatte loven har utvidet forståelsen av god dyrevelferd til å anerkjenne dyr som individer med følelser. Den grunnleggende ideen om å unngå ”unødig lidelse” blir likevel videreført i den nye loven. Det påminner oss om at loven er utformet primært for menneskers bruk av dyr til ulike formål.

Med denne artikkelen ønsker vi å undersøke hvordan sauens velferd blir forstått og regulert i Norge i dette spenningsfeltet mellom teknisk-økonomiske hensyn i matproduksjonen og hensyn til dyras ve og vel. Gjennom en konvensjonsteoretisk tilnærming vil vi studere hvordan hensyn til dyrs velferd og velvære reflekteres i konkrete forståelser og begrunnelser for praksis. Vi bruker sauens velferd som case til å studere hvordan dette oppfattes og håndteres blant ulike aktører i forsyningskjede og forvaltning, inkludert hvordan de ser på fordeling av ansvar. En kunne tenke seg at dette er ganske enkelt i et land som Norge, med sterke tradisjoner for lovregulering og profesjonell styring og med utbredte forventninger om å ivareta en fellesskapsverdi som dyrevelferd. Likevel er iverksettingen i stor grad basert på frivillighet og selvregulering, der myndighetene fungerer mest som rådgivere og overvåkere med fokus på de verste tilfellene. Vi spør derfor om hvordan lovintensjonene ivaretas av de ulike aktørene i dette systemet, mellom hensyn til dyras behov og den økonomiske bunnlinja? Hvilken rolle spiller sauens materialitet og hvilken forståelse av sau og dyrevelferd har ulike aktører?

Vi vil se ut over formelle krav og identifiserer konvensjoner som styrer samfunnets håndtering av sauens velferd, i samhandling mellom aktører i for-

syningskjeden, eksperter, myndigheter, organisasjoner og publikum. Den formelle styringen av dyrevelferd er typisk for norsk landbruks og matpolitikk, basert på lovgivning, økonomiske støtteordninger og samarbeid mellom stat og produsenter. Veterinærene har hele veien hatt en nøkkelposisjon når det gjelder dyrehelse og mattrygghet, der dyrevelferd etter hvert har blitt integrert i både forskning og forvaltning. Kjøttproduksjon i Norge har vært preget av små bruk og en sterkt konsentrert og til dels bondeeid slakte- og foredlingsindustri. Dette bildet er i stor grad gyldig for vår case, sau, der brukene gjerne er svært små. Dyra får vanligvis beite fritt om sommeren, men står inne om vinteren, og lengden på den perioden er avhengig av hvor i landet bruket ligger. Forventningene i befolkningen er at staten og produsentene sammen sikrer generelt høy standard for dyras velferd. Nordmenn flest anser velferdsstatus for sau som best, sammenlignet med andre husdyrproduksjoner (Vramo 2007).

Den tidligere loven handlet om ”dyrevern”, den nye om ”dyrevelferd”. Velferd er et sterkt politisert begrep i Norge, utviklet for å beskrive samfunnets ivaretagelse av menneskers behov, der det handler om hensyn til selvstendighet, respekt, likhet og rettferdighet. Bakgrunnen for den endrede ordbruken er økt oppmerksomhet om hvordan dyr behandles, med kritikk av den sterke industrialiseringen i husdyrproduksjon så vel som økt kunnskap om dyrs velferd. Perspektivet har etter hvert blitt utvidet fra såkalte ”negative” dimensjoner, som fravær av smerte og lidelse og tilfredsstillende av grunnleggende behov for mat, vann og beskyttelse, til å omfatte også ”positive” dimensjoner, som mulighet til naturlig atferd, frihet og velvære. Profesjonell oppmerksomhet er dreid fra såkalte ressursbaserte mål, som båsstorelse, til dyrebaserte mål, som observasjon av dyrs atferd (Landbruks og matdepartementet, 2002: 11, 18, 27). Denne dreiningen fra en teknisk forståelse over til dyret som bevisst vesen utfordrer forholdet mellom lov og praksis.

Endringene reflekterer norsk og europeisk debatt de siste 15 åra om dyrevelferd i moderne matproduksjon. Slik debatt og ny kunnskap ga i Norge grunnlaget for en revidering av loven for fem år siden. Men diskusjon om standarder for dyrevelferden er like aktuell i dag, for eksempel internasjonalt i forbindelse med forhandlingene om en transatlantisk handelsavtale – TTIP (EUs offisielle faktaark 2015) og nasjonalt med nåværende landbruksministers beslutninger om å tillate økt besetningsstørrelse.

Artikkelen introduserer først den teoretiske og begrepsmessige tilnærmingen med basis i konvensjonsteori, der vi diskuterer hvordan dette har vært

og kan appliseres på matfeltet generelt og husdyrs velferd spesielt. Dette følges av en oversikt over empiriske studier som danner grunnlaget for analysen. Vi beskriver så de ulike aktørenes rolle, fulgt av hvilken forståelse de ulike har av dyrevelferd. Dette bruker vi til å identifisere ulike måter å 'begrunne' dyrevelferd hos sau på (*justifications*) i forskjellige 'verdiverdener' (*worlds of worth*). I en avsluttende diskusjon tar vi opp hvordan disse begrunnelsene ikke bare står i motstrid, men også hvordan kommunikasjon mellom verdiverdener ikke finnes, slik at forventninger og begrunnelser får leve side om side og kanskje også utvikle seg i forskjellige retninger. Dermed blir spenningsfeltet mellom dyras behov og teknisk-økonomiske krav lite synlig.

En teoretisk og metodisk tilnærming inspirert av konvensjonsteori

Problemstillinger knyttet til dyrevelferd har lenge vært diskutert i biologiske og særlig veterinære miljøer, hvor dyrevelferd ofte er målt etter bestemte indikatorer, basert på forhåndsbestemte standarder (Ohl og van der Staay 2012: 17). Den biologiske tilnærmingen er preget av et samspill mellom negative og positive attributter, som ifølge Ohl og van der Staay ikke tar i betraktning dynamikken i dyrets liv og dets kapasitet til å tilpasse seg ulike situasjoner og miljøer. Spørsmål om velferd, livskvalitet, frihet og forholdet mellom dyr og menneske fremstår da som irrelevante eller utenforliggende.

Det har også vært en voksende samfunnsvitenskapelig interesse. Et spesialnummer av *International Journal of Sociology of Agriculture and Food* (Miele and Bock 2007: 1–7) gir en god oversikt. I Norge har mest oppmerksomhet vært rettet mot dyr i intensiv produksjon. Borgen og Skarstad (2007) undersøkte velferd i grisehold, hvor en ny forståelse av dyrevelferd synes å ha endret produksjonsregimet. Skarstad, Terragni og Torjusen (2007) sammenlignet forståelse av dyrevelferd blant produsenter og forbrukere. Både produsenter og befolkning er opptatt av omsorg og nærhet mellom bonde og dyr og at reguleringen kan virke fjern for mange aktører (*ibid.*: 86). Deres artikkel tyder på at myndigheter og regulering er viktig for hvordan dyrevelferd oppfattes.

Konvensjonsteoretiske tilnærminger brukt i en rekke studier av matkvalitet gir innsikt i både begrensninger og sosial forankring (*embeddedness*) i ulike verdiverdener (f.eks. Parrot m.fl. 2002, Stræte and Marsden 2006, Wilkinson 1997). Law og Mol (2011) viser i en studie av veterinærprofesjonen at

veterinærene bygger på flere perspektiver og ”realiteter”, der de kopler sammen flere ulike verdiverdener. Murdoch og Miele (1999) viste gjennom flere case-studier at som svar på endrede forventninger hos kjøpere kan matprodukter utvikles fra en verdiverden til en annen, fra et industrielt til et spesialisert system eller fra et lokalisert system til en generisk forståelse. Stræte, som fokuserer på norske forhold, peker på at forståelse av matkvalitet er sosialt konstruert, og at ulike typer av matkvalitet innebærer distinkte kulturelle konstruksjoner av kvalitet i relasjoner mellom produsent og forbruker (Stræte 2008: 71). I økende grad har også dyrevelferd blitt noe som ikke bare angår bonden og de som er satt til å overvåke og kontrollere hva bonden gjør, men en ”egenskap” ved kjøttet, altså produktet som selges (Blokhuis m.fl. 2003). Dyrevelferd har blitt til et spørsmål om ”produktkvalitet”. Kvalitet er et komplekst begrep, blant annet fordi ulike sosiale aktører vil møte dyret og produktet med svært ulike innfallsvinkler.

Konvensjoner som kollektivt etablerte kulturelle former

En konvensjonsteoretisk tilnærming kan altså bidra til å forstå hvordan forestillinger om sauens velferd blir utviklet og omsatt i praktiske handlinger. Boltanski og Thévenot har stått sentralt i utvikling av denne tilnærmingen.

Aktører bruker konvensjoner til å argumentere og begrunne kvaliteter og måter å gjøre ting på. Konvensjoner kan dermed defineres som kollektivt etablerte kulturelle former som gjør koordinering og evaluering mulig¹ (Diaz-Bone og Thévenot 2010: 4 vår oversettelse)

I *De la Justification* analyserer Boltanski og Thévenot (1991) uenigheter mellom aktører, med spesiell vekt på argumenter de bruker for å kritisere andre eller rettferdiggjøre seg selv. De finner både en dynamikk i møte mellom ulike interesser og noen felles prinsipper eller synspunkter. Boltanski og Thévenot identifiserer en rekke slike felles forståelser, *worlds of worth*, her kalt ’verddiverdener’. Hver verddiverden preges av visse betingelser og moralske forutsetninger som gjør alle aktørene likeverdige og både villige og i stand til å bli enige. De identifiserer seks verddiverdener som svarer til ulike kontekstuelle forståelser eller tanker om et bestemt emne eller objekt:

- 1) den inspirerte verdiverden, hvor verdien avhenger av kreativitet;
- 2) den hjemlige verdiverden (*domestic*), der familie, relasjoner og tradisjon er sentrale verdier;
- 3) en verdiverden av berømmelse, som fremmer omdømme, rykter og andres mening;
- 4) den borgerlige verdiverden, der det kollektive er viktigere enn enkeltpersoner;
- 5) taler og kontrakter;
- 6) den industrielle verdiverden, som refererer til ytelse, vitenskap og høyteknologi;

Senere, i en refleksjon om begrepet natur, har Lafaye og Thévenot (2000) foreslått en sjuende verdiverden, den grønne, der bærekraft og miljøvern står sentralt.

Opplysninger om ulike aktørers begrunnelser analyseres ut fra hvilke felles prinsipper og verdier og hvilke kontroverser som uttrykkes, først innenfor, og så mellom verdiverdener. Konvensjonsteorien har vært kritisert fordi den er mikroorientert og i liten grad bruker vanlige (makro)sosiologiske kategorier som klasse eller kjønn (se f.eks. Lamont 2009). Men nettopp fordi modellen bygger direkte på hva aktørene sier og tenker, vil en konvensjonsteoretisk tilnærming hjelpe til å analysere ulike forståelser og eventuelle uenigheter rundt et felt som sauens velferd.

Konvensjoner kan regulere handlinger og relasjoner. Dermed vil de også gi forutsigbarhet i forholdet mellom aktørene og i deres forhold til sauen. Diaz-Bone og Thévenot hevder at fordi konvensjoner utvikles i konkrete relasjoner mellom aktører og deres erfaringer, vil det også være en dynamikk, der endrede erfaringer og relasjoner påvirker konvensjonene (ibid.: 4). Konvensjoner springer ut av sosiale, altså felles, prosesser. De er dermed knyttet til en bestemt situasjon, og vokser fram med referanse til konkrete kontekster.

'Situasjon' er et sentralt begrep som både understreker kontekstavhengigheten til konvensjoner og subjektiviteten til personer (forskere og informanter). Boltanski og Thévenot (1991: 266) mener at informanter er "situerte", det vil si at det en aktør uttrykker (overfor forskeren) er utformet ut fra et bestemt perspektiv og en konkret situasjon. Dette er relevant på minst to nivåer i denne studien. For det første ble de fleste aktørene intervjuet om sauens velferd (bortsett fra i prosjektet om fjellmat) og forventes å rettferdiggjøre sitt perspektiv mot forskeren og en større offentlighet. Deres synspunkter

er derfor preget av selve materialiteten som de forholder seg til – som dyr, produkt eller matrett. For det andre, når vi snakker om faglige vurderinger (av for eksempel dyrevelferd), kan ikke yrket alene forutsi hva en aktør vil eller ikke vil si. I denne artikkelen valgte vi derfor å sitere informanter med direkte uttrykk, konkrete argumenter og rettferdiggjørelser, i tillegg til å presentere aktørenes posisjoner i form av yrker og roller. Formelle posisjoner er viktige med hensyn til å forstå fortolkningsrammer og situasjonen de befinner seg i. Ulike perspektiver bidrar til komplekse forventninger, noe som gjør ”hva en sau er” og ”hva som er sauens velferd” til tvetydige felt som åpner for misforståelser, uenighet og eventuelt konflikt. Vi vil systematisere disse perspektivene gjennom en teoretisk tilnærming der dyras velferd forstås som konvensjoner som tilhører ulike regimer og kan utvikle seg til verdiverdener. Konvensjoner åpner for ulike definisjoner av dyrevelferdsproblemer og ulike former for regulering. De representerer da normative fortolkningsrammer som aktørene utvikler for å kunne evaluere og koordinere gitte handlingssituasjoner og for å rettferdiggjøre seg i en konflikt. Konvensjonene blir med andre ord den riktige måten å gjøre ting på, riktig for alle involverte – også i dette tilfellet sauen.

I *De la Justification* viser Boltanski og Thévenot (1991) at ulike sosiale aktører følger spesifikke argumenter som hører til ulike verdiordener (*orders of worth*). Diaz-Bone og Thévenot presiserer at ”Når aktørene blir kritisert, eller selv kritiserer, blir konvensjoner til verdiverdener. De trekkes inn i en debatt hvor de kan bruke og referer til flere, og kanskje ulike, konvensjoner” (Diaz-Bone og Thévenot 2010: 4 vår oversettelse).² Wagner understreker at ”Hver spesifikke evaluering kan derfor utledes av forskjellige andre synspunkter (...) Det er mulighet for kompromiss, hvor kriterier fra flere regimer går sammen i en evaluering” (Wagner 1999: 343 vår oversettelse).³ Ut fra et slikt perspektiv blir dyrevelferd et begrep som utvikles mellom aktører som forsvarer ulike synspunkter gjennom sin rettferdiggjøring (*justification*), der diskusjoner (*discourses*) bygger på den praksis og de erfaringer de har. Det er altså betydningen av handlingsevne (*agency*) og praksis som understrekes av Boltanski og Thévenot, vel så mye som kommunikative prosesser. Konvensjoner kommer særlig til uttrykk når det er konflikter eller usikkerhet, der de brukes for å rettferdiggjøre egen handling eller posisjon. Konvensjonsteoretikere forbinder sosial atferd med begrensninger som er skapt av gjensidighet (*agreement*) mellom personer, mer enn at atferd representerer sosiale fakta, spesifikke interesser eller valg. Handlingen er kjernen i konvensjons-

teorien, hvor situasjonen, usikkerheten og aktørenes egne evalueringer og kognitive kapasiteter er sentrale. De legger ikke bare vekt på viktigheten av sosial organisering av hverdagslivspraksiser, men også det at diskursive begrunnelser inkluderer materielle bevis (*evidence*) og empirisk erfaring (*performance*).

I vårt case med sau befinner aktørene seg i svært ulike situasjoner, samtidig som de er gjensidig avhengige. Ved å undersøke dynamiske nettverk av aktører kan vi analysere verdiverdener som er ulike og likevel henger sammen innenfor produksjon og forbruk av sau som mat og som omfatter matmarkeder og politikk utover nivået som utgjøres av formelle institusjoner og beslutninger. Som nevnt blir dyrevelferd gjennom produksjons- og salgsprosessen ofte til et spørsmål om produktkvalitet. Med en konvensjonsteoretisk tilnærming kan vi undersøke hvordan ulike aktører og perspektiver rettferdiggjør sitt syn, uten noen forutbestemt forventning om hvem som står for hva. Boltanski og Thévenot mener at forståelse av et felles gode er nødvendig for å kunne komme til et kompromiss. Vi undersøker hvorvidt, og på hvilke måter, sauens velferd blir betraktet som et felles gode i Norge og i hvilken grad relevante aktører er villige til å bli med på konvensjoner der kollektive hensyn er overordnet.

Det empiriske grunnlaget

Artikkelen baserer seg på empirisk materiale og analyser fra flere studier av norske forsyningskjeder og produksjonssystemer for kjøtt. Hovedkilden er prosjektet ”Sauens velferd”. I tillegg bringer vi inn resultater fra tre andre prosjekter: et europeisk prosjekt om dyrevelferd og et europeisk prosjekt om mat fra fjellområder.

Det norske prosjektet ”Sauens velferd” omfattet kliniske og epidemiologiske studier gjennomført av veterinærer, samt samfunnsvitenskapelige studier med flere ulike typer datainnsamling. Informantintervjuer (n=19) omfattet veterinærer, dyretransportører og representanter for produsentorganisasjoner, markedsregulerende instanser, dyrevelferdsorganisasjoner, organisasjonen for økologisk produksjon, Innovasjon Norge, Mattilsynet og Landbruks- og matdepartementet. I tillegg ble det gjennomført personlige intervjuer basert på en semi-strukturert guide med 10 sauebønder fra ulike steder i Norge. Data ble samlet i 2006 og 2007. Vi referer her til informantintervjuene og intervjuene med sauebønder.

I de europeiske prosjektene ble Norge sammenlignet med flere andre land. I det europeiske prosjektet om dyrevelferd, "Welfare Quality", inngikk samfunnsvitenskapelige studier av hvordan bønder, foredlings- og distribusjonssystemer og forbrukere oppfatter og håndterer dyrevelferd, sammen med omfattende naturvitenskapelige studier av dyrevelferd.

Fra det europeiske prosjektet "EuroMARC" har vi brukt materiale fra personlige intervjuer med fem sauebønder i et fjellområde i det sentrale Norge (2007–2009), samt fokusgruppediskusjoner med vanlige folk. Det var fire grupper med i alt 26 deltakere. Gruppene representerte henholdsvis "vanlige forbrukere", rekruttert for å snakke om mat generelt, og "ekspertforbrukere", rekruttert for å diskutere mat fra fjellområder, én gruppe med folk fra Osloområdet og én fra et fjellområde.

Disse undersøkelsene gir til sammen et godt bilde av forventninger og praksiser som berører sauens velferd, slik den framstår for de ulike aktørene. De gir også innsikt i organiseringssiden, der vi supplerer de primære datakildene med sekundære kilder for å belyse blant annet strukturen i norsk saueproduksjon, reguleringsystemer og forbrukspraksis.

Aktører og sfærer i den norske forsyningskjeden for sau

En forsyningskjede kan oppfattes lineært – fra dyret blir unnfanget, via livet på gården, transport til slakteri, slakteprosessen, oppstykking og kanskje foredling, pakking, distribusjon til butikker, salg og endelig tillaging av retter og spising i hushold, restauranter eller kantiner. Det finnes både formelle og uformelle koblinger mellom aktørene med hensyn til eierskap, ansvar, beslutningsstruktur og kommunikasjon, og med referanse til økonomiske, administrative og vitenskapelig spørsmål (Kjærnes m.fl. 2009). Gjennom denne kjeden endrer sauens materialitet karakter og arenaer, aktører, praksiser og forventninger skifter. For bonden er sauene først og fremst et levende dyr, for slakteren et slakt, i foredlingsindustrien et matprodukt og for butikk-kjedene en markedsført vare. For forvaltning og dyrevelferdsprofesjonene kan flere ulike perspektiver være relevante, det samme gjelder for politikere og journalister. En representant fra myndighetene eller en industribedrift kan også ha forskjellige synspunkt og forventninger, avhengig av om vedkommende snakker som representant eller som privatperson og hvorvidt det gjelder samhandling innenfor produksjonens rammer eller i offentlig debatt. For folk flest er sau

et næringsmiddel og en ingrediens i matlagingen. Forestillinger om sau refererer også til større myter og symbolladede fortellinger som kan bli viktige i den grad diskusjon om velferd beveger seg fra konkret praksis og over mot mer abstrakte forestillinger (Døving 2011).

Begrunnelser så vel som regulering refererer derfor til et bredt felt, diskursivt og formelt. Det omfatter offentlige reguleringsinstanser, ulike former for ekspertise, massemedier, organisasjoner og publikum. Vi undersøker hvordan aktørene samhandler og påvirker hverandre på ulike måter, der vi tar for oss hovedaktørene i forsyningskjeden, samt myndigheter og organisasjoner. Vanlige folk diskuterer vi både som forbrukere og som publikum og samfunnsborgere. Dette danner grunnlaget for vår analyse av de begrunnelser som ligger bak aktørenes forståelse av sauens velferd og dermed også for hva sauevelferd innebærer som kollektiv verdi.

Bonden er den aktøren som følger dyret gjennom størstedelen av livssyklusen. I sauebransjen skjer avl vanligvis ved lamming på gården. Selv om dette har karakter av ekstensiv drift med dyr på beite, står dyra inne flere måneder om vinteren, der dyra får både grovfôr og kraftfôr. Dyreholdet har et økonomisk formål. Kommunikasjon skjer direkte med transportør og mer formelt med slakteriet. Tidvis er det kommunikasjon med veterinær, kanskje også bransjens organisasjoner.

Transportøren har de seinere åra fått en god del oppmerksomhet, først og fremst fordi sentralisering av slakterier har gitt lange transportavstander. Bransjen framstår isolert, og berøring med dyra skjer først og fremst når de skal på og av bilen. Kommunikasjon er stort sett direkte – med bønder og slakteri. Der har vi først den dramatiske slakteprosessen, med mottak av dyra, gjerne ”venterom”, selve avlivingen, så nedskjæring – alt som en slags samlebandsprosess der prosedyrene er svært standardiserte. Slakterier og industri er i hovedsak eid og drevet av landbrukssamvirket, med relativt få enheter for slaktning og bearbeiding.

Enda større konsentrasjon finner vi på handelsleddet, der tre detaljistkjeder står for det aller meste av innkjøp, logistikk og salg. I Norge leverer industrien i hovedsak ferdigpakkede, standardiserte merkevarer. Det gjør at handelens praksiser går ut på å distribuere og selge disse varene til kundene, i første rekke hushold. Kommunikasjon bakover skjer primært i form av sentraliserte forhandlinger med industrien, der hovedfokus er pris, framover er det produktmerking, samt tilbakemeldinger i form av svingninger i etterspørsel. Endelig, for forbrukeren og husholdet blir sauen en ingrediens i retter som

fårikål og lammestek eller fårepølse på brødskiva – eller greske kjøttboller og indisk curry. Anskaffelse skjer først og fremst i supermarkeder, der kommunikasjonen foregår i form av markedsføring og merking. Men folk er ikke bare kunder; konvensjoner kan påvirkes og informasjon utveksles mange andre steder, i offentlig debatt, organisasjoner osv. så vel som i private sosiale relasjoner (Kjærnes m.fl. 2008).

Like lineært kan vi ikke beskrive andre relevante aktører. Det gjelder særlig myndigheter, organisasjoner og eksperter. De er ikke mindre viktige når det gjelder å forstå beslutninger og begrunnelser for sauens velferd. Det er Landbruks- og matdepartementet som forvalter ansvaret for dyrevelferd. De kommuniserer med ”berørte parter” (bondeorganisasjoner, bransjeorganisasjoner og eksperter) og utformer regelverk. Veterinærene har tradisjonelt dominert dyrevelferd som fag gjennom sitt ansvar for dyrehelse, de seinere åra dessuten etologer som spesialiserer seg på dyrs atferd. Kommunikasjonen mellom disse aktørene foregår i hovedsak i lukkede fora, med fokus på regler, kodifiserte standarder og forventninger koplet til formelt ansvar.

Men sau opptrer også i en offentlig diskurs, der det kan handle mer eller mindre eksplisitt om dens velferd. I norsk debatt er ”sau ålreite dyr”, langt fra realitetene i moderne husdyrproduksjon (Døving 2011). Vi vil i det følgende undersøke diskursive begrunnelser som våre informanter brukte for behandling av sau.

På sporet av verdiverdener

”Et lykkelig dyr”

For mange bønder framsto sauehold som spesielt. Noen informanter så ikke på seg selv som ”sau produsenter”, men som bønder med en spesiell livsform, nær naturen og dyra. Sauen var for dem et unikt dyr:

For meg er en sau et veldig positivt ladet begrep og et dyr med et veldig positivt potensiale i veldig mange sammenhenger. Det går på at den produserer på en måte som jeg tror er veldig bra. Og så er det noe med det trivselsskapende elementet med sauene.(...) Og det er jo samspillet. Sauen har jo vært domestisert, – den er jo et av våre eldste husdyr. Og den er trent til samspill med mennesket. (P-Informant nr. 13)

Vi fant minst fire ulike, men forbundne, aspekter som kan betraktes nærmest som indikatorer på velferd: fôr, hus, omsorg og frihet. Alle informanter entes om at mat er viktigst:

Generelt vil jeg si at mat – godt fôr – det er minimumskrav. Og rent vann. Det er det primære.” Han fortsetter: ”Mat mat mat ... (ler)... Mat, kjærlighet, søvn... De kan gjøre hva som helst for litt kraftfôr. Kraftfôr er trikset. Så mat mat mat. Det er nok nummer 1. og som nummer 2 er ... jeg tror at de har et stort behov for å føle seg trygge. De vil ha kjente omgivelser (P-Informant nr. 7)

Her reises altså et annet tema; betydningen av stabilitet og trygghet, særlig knyttet til forhold i fjøset. Mens noen informanter understreket sauens behov for et tørt sted eller at ”hjemmet” måtte være trygt og godt tilpasset, uttrykte denne informanten det enda mer konkret:

Det andre behovet er, som vi snakket om, omgivelser. Hvordan de ligger. Ligger de på talle, strekkmetall, plastikk, tregulv. Det er jo gjort noen studier om hva de foretrekker, men jeg er ikke så sikker på ... slike forsøk kan jo settes opp på forskjellige måter slik at en får det resultatet en ønsker seg. ... Men det er jo ingen tvil hva de foretrekker, hvis de får velge: en tykk diger halsmeng. (P-Informant nr. 7)

Det tredje aspektet ved sauens velferd, slik bøndene så det, ble uttrykt mer diffust, men handlet om omsorg. Det dreide seg om forholdet til mennesker (bøndene) og at dyra ikke skulle skades eller behandles dårlig:

Ja, så lenge eieren har det bra så har dyra det bra. At de ikke blir forstyrret av at en er stressa og sånt. Det er noe i det. (P-Informant nr. 8)

Dyra kan bli syke eller de kan bli angrepet av rovdyr. Eierens oppgave er først og fremst å ta vare på sauene så den ikke lider ”unødvendig”, ved avlaving og nødvendig:

Dyra skal jo ikke lide unødvendig, da. Slik at hvis en ser syke dyr, så må en enten tilkalle dyrlege eller på andre måter prøve å få det friskt igjen. Og avlive den på en human måte. (P-Informant nr. 4)

Det fjerde aspektet handlet om dyras egne behov, der velferden refererte til

sauen som individ. Bonden fikk her en mer indirekte rolle ved å sørge for at dyra har ”frihet”. Informantene uttrykte dette på noe ulike måter:

Det må jo være at vi legger til rette – spiller på dyras premisser. At vi lar dem få være de individene de er. Med å prøve å oppfylle de behovene de har. (Informant nr. 3)

Det er at dyra ikke lider i utrensmål. Vi må sette oss ned litt og tenke ut i fra dyras synspunkt. Dyrevelferd er ikke å ha 18 grader i fjøset, for at du skal trives. Hvis dyra kanskje foretrekker 6. Du må gå ned på det nivået som dyra er og prøve å sette seg inn i det. (P-Informant nr. 6)

Frihet og velvære ble gjerne sett som en betingelse for dyras velferd: ”At sauen har det bra, får nok av mat, pleie, stell. At de har det fritt og godt.” (Informant nr. 5)

Det var mer debatt om avl og dyrerase. Flere mente at i saueavl har produksjonsmål gått ut over hensyn til natur:

Vi ser jo at kanskje denne gammelnorske spælen. Gammelnorsk sau De er friskere. Du ser at de beveger seg på en annen måte. De gammelnorske rasene. De har en helt annen letthet i kroppen. De har mindre og finere jur. (P-Informant nr. 19)

På spørsmål om hvem som har det største ansvaret for å ivareta disse nokså ulike hensynene, nevnte mange eieren. Men offentlige myndigheter måtte også ta sin del av ansvaret:

Det er jo ingen enkeltpersoner, men bonden selv har jo desidert det største ansvaret. Absolutt. Samtidig så er det jo veldig greit med Mattilsynet og veterinær. Alle slike kontrollinstanser ... (P-Informant nr. 5)

Unntaket var ansvar for at rovdyr tar sau. Dette problemet måtte håndteres av myndighetene: ”Jeg synes jo at politikerne har ansvar når det gjelder rovdyr.” (P-Informant nr. 7)

Bøndene som ble intervjuet i prosjektet om høyfjellsmat, snakket om antallet lam som ble tatt av rovdyr, om maktesløshet og om følelsene de har når en sau forsvinner. Trusselen fra rovdyr representerte ulempen ved et naturlig liv. Men det var de positive sidene som dominerte; å gi sauen frihet på utmarksbeite, det spesielle graset og plantene på høyfjellet, det rene vannet og den smaken

dette gir til kjøttet. Slike referanser til hva de produserer, kjøtt, var likevel sjelden i intervjuene med sauebønder, de snakket mest om de levende dyra.

Sauen som et ledd i verdikjeden

Transportørene var både praktisk og billedlig bindeleddet mellom bondens dyrehold og slakting. Noen transportører var konkrete i hva de gjorde for å behandle dyra godt, med respekt, ved å etablere kontakt med dem og å unngå stress. Tid var da en viktig faktor:

Dyr, som menneske, krever omsorg og krever god tid. Det ... jo mer jeg driver med dyra – det høres kanskje dumt ut, men – når jeg driver på alene med dyra og laster de ut og inn og slikt, så prater jeg med dem. (ler litt) (...) Men stort sett, både det som er fellesnevneren for storfe, sau og egentlig alle typer dyr, det er tid. (T-Informant nr.14)

Dyretransporter kunne beskrives som enhver annen varetransport, men det er neppe tilfellet. En transportør sa at bilen ofte var full. På den ene siden var dette akseptabelt fordi sauen trives i flokk. På den andre siden kunne flokken bli en trussel når dyra ble stresset. En måte transportøren kunne unngå stress på, var å telle antallet sau og se hvordan de selv organiserer seg på bilen slik at de unngikk å skade hverandre:

De står ikke alene. Sauen er et slikt dyr som ikke skal stå alene, for da blir det redd og utrygg. Ja ... spelsauen er veldig redd. Også mer ømfintlig for lyd og slike ting. Men tar mindre hensyn til hverandre. Så det er enda større krav til transportøren om at han teller antall sau i hvert rom. For du kan jage innpå 50 spelsau, og så er bilen plutselig bare halvfull. Og da ligger de kanskje oppå hverandre. (T-Informant nr.14)

Når vi kommer til slakterne, var kjøtt blitt det sentrale. Selv om referansen fortsatt kunne være høyfjellsbeite, var hovedfokus kjøttkvalitet, kjøttfylde og riktig vekt:

En god sau (ler) det er ... Eller et godt lam, det er et lam som har fått beitet en hel, fin sommer på fjellbeite og som da har god tilvekst der og som da får slaktevekt, – som jeg må vurdere utifra, på 21–22 kilo. I min verden er det et godt lam. Og igjen er det kjøttmannen du snakker med. (S-Informant nr. 4)

Dette betød ikke at de overså sauens velferd i sine regler og rutiner:

At vi legger forholdene mest mulig til rette for at den skal få en så god ”siste reise” som mulig, som vi jo synes er viktig. At man ser til at hele prosessen, – fra inntransport, oppstalling på slakteri til avliving – at man har gode rutiner for det. (S- Informant nr. 8)

Med dette fokuset på forsyningskjeden fra lamming til slakt og kjøttprodukt ble sauens velferd satt inn i en økonomisk kontekst. Sauens velferd ble del av produksjonen – fra jord til bord:

NN bedrift er en verdikjede fra bonden og fram til markedet. Ikke sant? Og da er det om å gjøre at produksjonen er i samsvar med etterspørselen. For om det er underdekning, så kan en få import. Og hvis en får for mye lammekjøtt, så må en regulere bort overskuddet. Og det koster mye penger, og det må bonden betale. Så det er om å gjøre å få et balansert marked. (S-informant nr. 5)

Slakterienes standard syntes å variere; mens noen hadde godt rykte, var andre lite populære. Dette hadde betydning for arbeidet, slik en transportør pekte på:

For der har du for eksempel NN slakteri. Der kan vi komme med hele lasta, og så sorteres det bare på om det er ullsau eller klipt sau. På Rudshøgda der sorteres ut hver enkelt leverandør, slik at sauene fra de enkelte gårdene blir stående i egne grupper. Et flokkmerkingssystem. Og det er mer jobb på avlasting da. For vi må ha mer kontroll med hvor de ulike dyra er hen. (T-informant nr. 14)

For bøndene ble transport og slakteri gjerne koplet sammen, som to sider ved lammenes ”siste reise”. Og denne reisen kunne vekke bekymring for dyras velferd:

Jeg har gode erfaringer med det, med slakteri og transport. Det er klart at det er veldig personalavhengig, i hvert fall i forhold til transport. Jeg er veldig godt fornøyd med han som tar hånd om transporten. Men det er noen kritikkverdige ting som har skjedd på slakteriet i høst da. Det ble rett og slett kjørt inn for mye dyr, slik at de ble stående for lenge i fjøset. (S- Informant nr. 5)

”Et liv i Guds frie natur”

I foredling og distribusjon blir slaktet omdannet til et produkt for salg til forbrukerne. Der er de sjelden i direkte kontakt med levende dyr, kompetansen gjelder kjøttkvalitet og håndtering. Flere i foredlingsindustrien understreket hvor viktig, men samtidig uforutsigbar, velferd er for kjøttet de bearbeider. En som arbeidet med høyfjellslam, uttrykte det slik:

Våre tester, som primært fokuserte på pH-verdier i sau og lam, var ikke bare opp-tatt av velferdsaspekter ved transport, men vi så også på måten dyrene ble samlet opp for slaktning. Vi har funnet noen indikasjoner på at det finnes måter å gjøre det som er bedre enn det vi gjør i dag, og som vil ha en positiv effekt på pH verdien ... (F-Informant nr. 2P)

En markedsdirektør i en av de store detaljistkjedene var ikke i tvil om at sammenhengen mellom kjøttkvalitet og dyras velferd burde formidles gjennom produktmerker og annen kontakt med kundene:

Hva dyret spiser påvirker produktet. Dyrevelferd er også viktig. Hvis dyrene er glade, er kvaliteten bedre. (...) Vi merker produktene med spesialitet-merket. (D- Informant nr. 5R)

Ut fra dette perspektivet framsto sauekjøttet først og fremst som produkt med (økonomisk) verdi basert på kvalitetsvurderinger. Dyrevelferd var en av flere mulige tilleggsverdier som kunne gi høyere pris:

- Det finnes en del produsenter som har en historie som de kan ha for seg selv da.
- En historie?
- Jo at du har en leverandør med produkter som har en historie å fortelle om. At det er en egenskap til produktet som du kan fortelle om at det har tilleggsverdier at det må være et bra produkt, at det er tilleggsverdier som kan markedsføres i kundebladet for eksempel.... Trekker fram da en sånn spennende produsent hvor det ikke står noen pris. Da er ikke det poenget. (D- Informant nr. 4R)

Dette mer indirekte forholdet til sauene som levende dyr i foredlingsindustri og handel ble reflektert i et mer abstrakt og idealisert syn på sauens velferd: ”Hva er bedre enn å være fri i norsk natur?” spurte en detaljist-informant. For dem skapte den nære kontakten mellom dyr, menneske og natur i saueproduk-

sjonen særegne forutsetninger for velferd:

Det er ikke en kjøttproduksjon som har bedre dyrevelferd enn slik sauene har det, med tanke på at den går på beite en stor del av livet sitt: Gjør som den vil og eter i Guds frie natur (ler). En kan vel ikke ha det bedre enn å gjøre det, ikke sant? Sammenlignet med en gris eller en okse som går i en binge hele livet. Men så har da rovdirene kommet inn i det ... og det fører til at det blir en dårligere dyrevelferd. (F-Informant nr. 8)

”Mellom kontroll og frihet”

Denne idealiserte forståelsen fant vi også blant aktører som ikke var direkte involvert i produksjonskjeden, der sauene ble forbundet med natur, frihet og menneskelige velferdsverdier. Tidligere landbruksminister Lars Peder Brekk formulerte det slik i juni 2009 ved en åpningsseremoni for ”Det Norske Måltid”.

Norske lam holder svært høy kvalitet med hensyn til blant annet smak og kjøttfylde. Det skyldes arbeid med systematisk avl og utvikling av dyrematerialet og utmarks- og fjellbeitene, med næringsrikt gras og urter. Lam, som så godt som hele livet har beitet i fjell og utmark i Norge, skaper også gode følelser hos forbrukerne. God dyrevelferd og miljøvennlig produksjon av mat er verdier som betyr mye. (Brekk 2009)

Formuleringen er både abstrakt og idealisert, men den refererer også til ”systematisk avl” og ”kjøttfylde”. Sauene er altså ikke ”ren” eller ”vill” natur som menneskene kan høste av (som f.eks. vilt). Sauene er del av et økonomisk system for matproduksjon, der de idealiserte bildene om fordelene med norske lam framføres med sikte på økt salg.

Den produksjonsorienterte tilnærmingen var enda mer tydelig i faglig diskurs, der helse var kriterium. I publikasjoner fra Animalia, kjøttbransjens faglige organ, kan vi lese om ”Husdyras 5 friheter”.⁴ Likevel dominerte en teknologisk forståelse av dyrevelferd, knyttet til genetikk, kastrering, sykdom og transport hos informantene våre. Noen var likevel også opptatt av hvordan dyra behandles, og dette er særlig utbredt blant fagfolk som er mer direkte knyttet til salg av kjøtt. Her ble det hevdet at velferd er noe som kan oppnås uansett sted, men som er avhengig av hvordan sauene behandles:

Ja, men jeg tror ikke nødvendigvis det handler om det å være ute. Det er like mye den maten den har når den står inne. Sauen er sikkert som oss: du tilpasser deg det miljøet du er i. (...) Det som skjer er jo at den er veldig preget av den naturen den lever i. I hvert fall maten vi får fra den er jo det. (Informant fra markedsføringsorgan).

Her finner vi altså noe varierende vektlegging, fra en idealistisk til en mer pragmatisk og konkret forståelse, uten at disse nødvendigvis står i motstrid til hverandre. Likevel må det understrekes at temaet dyrevelferd ikke var noe sentralt tema for offentlige myndigheter eller faglige organer. Når sauens velferd var et tema, ble det oftest uttrykt med helt generelle referanser, svært sjelden med en diskusjon om problemer en må ta fatt i. Rammen var at sauens velferd ikke bare er akseptabel, noe som kunne inneholdt spesifikke vurderinger, men nærmer seg heller det ideelle og det beste.

Diskusjoner om sauens velferd refererte oftest til et liv på beite, det er dette som gir frihet og velvære. På et konkret plan var det mer ambivalens, der utmarksbeite også ble forbundet med rovdyr, sykdom, ulykker og forurensning (for eksempel fra Tsjernobyl). Her var poenget imidlertid ikke å hindre slike problemer, men de økonomiske tapene som dyr tatt av rovdyr representerer. Den dominerende rettferdiggjøringen var på den ene siden natur og frihet, et abstrakt og idealisert bilde; på den andre siden kjøttprodukters kvalitet altså en mer materielt økonomisk fundert rettferdiggjøring.

Denne dobbeltheten ble også reflektert i forventningene disse aktørene hadde overfor de som skal kjøpe maten, forbrukerne. På spørsmål om forbrukere tenker på dyrevelferd når de kjøper lam, om de er klar over at lammene får være fritt ute i naturen, var svaret:

Jeg tror ikke folk generelt mener noe om det. Noen tenker vel på det, kanskje fem av hundre, og resten knytter navnet vårt til at maten er ren eller bedre enn vanlige billige pølser fra de store bedriftene. (F-Informant nr. 2P)

Denne selgeren gir nok et rimelig uttrykk for de forventninger folk har knyttet til matinnkjøp. Nordmenn er opptatt av dyrevelferd, men det blir sjelden koplet sammen med innkjøp (Terragni og Torjusen 2006, Skarstad m.fl. 2007). I den grad de gjør det, så er det med tanke på bekymringer knyttet til intensiv produksjon, som for kylling og egg. Saueholdet rangeres som best, nettopp fordi det er ekstensiv drift. Dessuten mener flertallet av

nordmenn at ansvaret for dyrs velferd ligger hos myndigheter og eksperter, mens det er uakseptabelt med ulike standarder for dyrevelferd i markedet (Kjærnes 2012).

Velferdskonvensjoner innenfor ulike verdiverdener

Beskrivelsene av hvordan ulike aktører oppfattet og begrunnet dyrevelferd viser stor variasjon. Variasjonen fulgte gjerne den posisjon aktørene hadde, med direkte eller indirekte kopling til sau som dyr og materialitet, og hvorvidt denne materialiteten handlet om det levende dyret, om kjøtt i en økonomisk produksjonskjede eller som middagsrett. En viktig felles referanse, som alltid ble inkludert som begrunnelse i vurderinger av sauens velferd, var imidlertid at sau får beite fritt; i norsk natur med friskt gras og rent vann. Andre indikatorer eller dimensjoner av velferd, som omsorg, mat, fjøs, helse og kjøttfylde, kom opp i ulike og til dels motstridende begrunnelser – konvensjoner – og også med varierende kunnskapsgrunnlag.

Involverte aktører konfronteres med situasjoner som tilhører ulike verdiverdener og de må være i stand til å tilpasse seg til konvensjonene innenfor disse verdiverdenene. Ord og uttrykk som konstituerer argumentene hos våre informanter var tydelig situasjonsbestemte og denne situasjonen påvirket deres forståelse og legitimering av sauens velferd. Betydningen av argumentene var relativ. Understreking av flokkinstinkt ble framstilt som en fordel; ved selvforsvar mot rovdyr, eller som en ulempe; ved transport.

I det følgende vil vi karakterisere disse forståelsene og posisjonene ut fra hvilken verdiverden de tilhører og identifisere konvensjonene innenfor ulike verdiverdener. Er sauens velferd betraktet som et felles gode i Norge? Og er alle aktører villige til å samarbeide om konvensjoner der kollektive hensyn er viktigere enn individuelle? Vi observerte fire typer diskurser med følgende karakteristikk: ”Et lykkelig dyr”, ”Et ledd i verdikjeden”, ”Et liv I Guds frie natur” og ”Mellom kontroll og frihet”. Når det var usikkerhet eller konflikt (implisitt eller eksplisitt), brukte informantene ulike argumenter for å rettferdiggjøre egen handling og posisjon. I hvert diskursfelt blir konvensjoner til et regime som vi kan identifisere med fire av de verdiverdenene som konvensjonsteorien bygger på; det industrielle, markedets, det borgerlige samt den hjemlige verdiverden. Den inspirerte, og verdiverden av berømmelse kom ikke særlig fram i materialet vårt, mens den syvende verdiverden kommer på tvers

av alle: Bærekraft og grønne verdier har vært en sentral del av landbruks-politikk de siste 20 årene og synes i alle verdiverdener.

Den industrielle verdiverden bygger i vårt materiale på kvalitetsdimen-sjoner direkte knyttet til produktet, selve dyret og ideen om dyret. Her var produktet anonymisert som *ledd i en verdikjede*, det mistet sin betydning som dyr. Denne tilnærmingen kom særlig fram blant transportører og slaktere. I denne verdiverden var en sau bare en sau, kjøtt var kjøtt, og pris, hygiene, for-utsigbarhet og standardisering var sentrale verdier. Teknologi var viktig; Ph-måling ble ikke bare brukt for å tolke kjøttkvalitet, men også dyrevelferd. Målbare standarder var basert på biologi, økonomi og produktivitet, kon-kretisert som fruktbarhet, kjøtt-tykkelse, vekt, fettprosent, helse og rase. Hus og fôr var sentrale dyrevelferdsressurser. På et ideelt nivå var det enighet om at norsk produksjon er bra og at norsk sau er ”nesten økologisk”. Innenfor denne verdiverden var grunnleggende konvensjoner basert på både konkrete og målbare kvalitetsverdier og mytiske, men aksepterte, kollektive forståelser om norsk natur og frihet. Kontroversen skapes når velferd betraktes fra en annen verdiverden, for eksempel markedets.

Innenfor markedets verdiverden framstår det som vanskelig å tenke på fellesgoder og det kollektive som et overordnende perspektiv, siden konkurranse og økonomiske interesser står så sentralt (Boltanski og Thévenot 1991: 196). Dette understrekes av argumentene som ble brukt med referanse til ”Et liv i Guds frie natur”. Informantene fra handel, men også industri, var opptatt av å tilfredsstille kundene sine. Mens pris og hygiene fortsatt er sentrale søyler i markedets verdiverden, legges det også vekt på differensiering av produkter, som konkretiseres ved merking og verdiskaping. Immaterielle velferdsverdier som omsorg og frihet konkurrerer, eller kompletterer, materielle kvalitetsindikatorer som farge, vekt av dyret eller organoleptisk kvalitet. Markedets verdiverden er på ett vis ganske likt den industrielle, men integrerer flere kvalitetskonvensjoner med referanse til frihet, natur og bærekraft (som salgsargument).

Bønders forståelse av sauens velferd, gitt betegnelsen ”Et lykkelig dyr”, kan sies å tilhøre den hjemlige verdiverden. Her ble det referert til tradisjon, know-how, vaner og plikt. Dyret var viktig, men det er mennesket som styrer. I denne verdiverden var sauens velferd rettferdiggjort som en selvfølge; sauens skal ha det bra. Vi kan da forvente konflikt med markedets og den industrielle verdiverden, der kvalitet er mer knyttet til produksjon og salg av kjøtt enn til dyrets liv. Forventninger og vurderinger ble utviklet både gjennom bøndenes

daglig omgang med dyra og via standardiserte krav fra industri og marked. Det kom til uttrykk som eksplisitte konflikter i intervjuene eller som pragmatiske tilpasninger.

Den borgerlige verdverden gir en ramme for å forstå argumentene i den politiske diskursen om dyrevelferd. Flere ulike aktører deltar i kontroverser som gjerne foregår i offentligheten; bønder, representanter for frivillige organisasjoner, journalister og etologer – dyrevelferdsspesialister. I denne verdverden, mellom kontroll og frihet, var det store forskjeller mellom aktører i ulike posisjoner. Men generelt ble problemer underkommunisert og velferd mer eller mindre tatt for gitt. Erfaring med selve dyret ble generalisert, med immaterielle kvalitetsdimensjoner som refererte til diffuse og generelle kilder, rettet mot forbrukere og allmennhet. Denne verdverden var isolert fra bondens virkelighet og fra industrielle krav. Problemer med rovdyr, ulykker, økonomisk press osv. og krav til forutsigbarhet i kjeden ble irrelevante.

Kommunikasjon om håndtering av sauens velferd mellom de forskjellige verdverdenene var lite utviklet, med få (eller ingen) arenaer. Med unntak av bøndene, ble sjelden en type begrunnelse satt opp mot en annen, noe som kan forklares med at ulike konvensjoner er situert i atskilte regimer og informanter brukte ulike begrunnelser når de snakket om sauens velferd avhengig av situasjon.

Konklusjoner

Vi har i denne artikkelen diskutert hvordan regulering av sauens velferd forstås i ulike aktørers forståelse og håndtering, basert på en konvensjonsteoretisk tilnærming. Særlig har vi vært opptatt av avveininger mellom hensyn til dyras behov og det at dyrehold er en del av et teknisk-økonomisk system basert på økonomisk lønnsomhet. Siden regulering ikke bare påvirkes av de aktørene som er direkte involvert, har vi også undersøkt forventninger og begrunnelser fra samfunnet ellers, befolkning så vel som bransjeorganisasjoner og myndigheter.

Vi finner svært ulike måter å forstå sauens velferd på blant de ulike aktørene, ikke bare mellom de som er direkte involvert og de som ikke er det, men også langs produksjonskjeden fra bonde til butikk. Et viktig funn er at selve materialiteten som de ulike aktørene forholder seg til er svært forskjellig; fra levende dyr via slakt, oppstykket kjøtt, ferdigpakket foredlet vare til færikål

på middagsbordet og mer indirekte som reguleringsobjekt og, ikke minst, som ideal og myte som er her vevd inn i hverandre. Selve handlingene som skal ivareta dyrevelferden blir da også helt ulike. Begrunnelsene må forstås i dette lyset.

Ut fra Boltanski og Thévenots seks verdiverdener identifiserte vi fire verdiverdener som særlig relevante; den borgerlige, den industrielle, markedets og den hjemlige verdiverden. Slik ordning av måten aktørene begrunner sine synspunkter på, åpner for en bedre forståelse av håndtering av sauens velferd. Analysen har avdekket to hovedelementer. Vi finner at legitimeringen hovedsakelig skjer innenfor én verdiverden, og denne deler, skaper og tilpasser ofte sentrale konvensjoner for dyrevelferd. Fordi dette handler om kollektive normative rammer, blir også rettferdiggjøring viktig. Siden argumenter som kan være legitime innenfor en verdiverden, kan være illegitime i en annen, observerer vi at aktørene evaluerer og rettferdiggjør sine handlinger med en moralsk tilnærming, i liten grad koplet til konkrete erfaringer.

Likevel kan handlinger og begrunnelser ikke forstås isolert, de påvirkes av andre aktørers (og verdiverdeners) forventninger og påvirkning og av fordeling av ansvar. For det første utvikles konvensjonene i konkrete relasjoner mellom aktører og deres opplevelse og erfaringer. For det andre; hver konvensjon former hva som er relevant informasjon, hva den bygger på og munner ut i. I et slikt kommunikasjonsperspektiv viser det seg at noen aktører, særlig industrien, har bred kommunikasjon med mange. Myndighetene har også kontakt med mange, men kontakten er oppdelt avhengig av funksjon, slik at det blir stor avstand mellom begrunnelsene uttrykt av kontrollører (veterinærer) og politikere. For andre er kommunikasjonen mer ensidig. Bonden har først og fremst kontakt med slakteriene og deres forventninger, direkte og via transportørene. Tilsvarende har vanlige folk kontakt via butikken, der informasjon primært skjer gjennom markedsføring, og offentlig debatt, som preges av idealisering snarere enn problematisering. Det er enveiskommunikasjon til folk, ofte med lite kopling mellom begrunnelser formidlet gjennom de to kanalene.

Begrunnelsene i ulike verdiverdener står ikke bare i motstrid. Det er lite samarbeid om utvikling av felles konvensjoner, der kollektive hensyn er viktigere enn individuelle. Det gjelder spesielt industrielle og markedets verdiverdener, hvor økonomiske perspektiver står sentralt. Ulike verdiverdener settes sjelden opp mot hverandre. Ulike forventninger og begrunnelser får leve side om side og kanskje også utvikle seg i forskjellige retninger. Dermed blir spenningsfeltet mellom dyras behov og teknisk-økonomiske krav lite synlig.

De eneste som reiser spørsmålet er de som nok føler det mest på kroppen, nemlig bøndene. Men selv blant dem er konflikt mellom konvensjoner lite artikulert og formidles i liten grad. Dermed får idealet om den frie og lykkelige sauene leve videre uten påvirkning av de forståelser og begrunnelser som gjelder for den konkrete behandlingen av sauene gjennom produksjonsskjeden.

Verdiverdenene framstår som så fjerne fra hverandre at det synes utfordrende å finne en felles forståelse og en kollektiv enighet. Markedets og den industrielle verdiverden er preget av særinteresser basert på effektivitet, teknologi, konkurranse og økonomi, som sjelden vurderes konkret opp mot bredere forventninger om dyrs velferd, slik de uttrykkes i intensjonene for den nye loven. Den *mytiske* og ideelle dimensjonen, som bygger på norsk natur, renhet og frihet, er felles for flere verdiverdener. Den er betraktet som et felles gode i Norge og representerer det viktigste legitimeringsgrunnlaget. Men den felles diskusjonen holdes på dette svært idealiserte nivået, som både gjør faktisk velferd lite relevant og vanskelig å måle.

Idealiseringen gjør også at det blir vanskelig å diskutere behov for forandring. Mens den tidligere loven om dyrevern bygger på rene tekniske forståelser, inkluderte den nye loven om dyrevelferd (som ble iverksatt i 2010) også dyr som bevisst vesen. Denne dreiningen fra en økonomisk-teknisk forståelse mot ”det livet dyret lever” utfordrer forholdet mellom lov og praksis. Egentlig uttrykte ingen informant noen konkrete praktiske endringer, men en diskursiv tilpasning til loven i den forstand at loven er tatt inn der det passer, ellers ikke. Rettferdiggjøring overfor kolleger og forskere, som representant for en offentlighet, kan være forskjellige. Måten å snakke til oss på kan være påvirket av at vi er forskere. Generelt finner man nesten ingen problematisering av sauens velferd i våre intervjuer. Erfarte problemer som ulykke på beite, lang transport og dårlige fjøs ble gjerne oppfattet som private og personlige, mindre som systemuttrykk (unntaket var rovdyr). De bringes ikke inn i et rettferdiggjøringsdiskurs, verken internt eller eksternt (til forskeren). I kommunikasjon med forskeren konstaterer vi en usynliggjøring av de konkrete utfordringer, spenninger og problemer som ligger i etablerte praksiser. Dette står i kontrast til velferd hos gris, som er konkretisert med et bredt register av kriterier (Borgen og Skarstad 2007). Norsk sauehold representerer ekstensiv drift, med en forholdsvis svak økonomi og lite investeringer. Det kan være én årsak til at velferdsutfordringer hos sau som levende dyr i så liten grad bringes inn i konvensjonene som det tekniske økonomiske produksjonssystemet bygger på, til tross for intensjonene i den nye loven.

Noter

- * Artikkelen bygger flere prosjekter, med feltarbeid respektivt ledet av forfatterne: 1) Sauens velferd. Finansiering Norges forskningsråd. Se Kjærnes m. fl. 2008. 2) Consumers' conceptions of local food. Finansiering FNS. Se Amilien m.fl. 2008. 3) EU-prosjektet Welfare Quality, EC FP6, FOOD-CT-2004-506508. 4) EU-prosjektet EuroMARC European Mountain Agrofood products, Retailing and Consumers, FRP 6 priority 8.1, Contract n° SSPE-CT-2006-044279.

Takk til tidligere medarbeidere på SIFO, Marianne Kulø og Lill Vramo, for viktige bidrag til datainnsamling i Sauens velferd, Alexander Schjøll på SIFO for bidrag til EuroMARC og Marije Oostindjer fra NMBU for diskusjon og innspill. Til slutt tusen takk til faglige konsulentene fra SiD for verdige kommentarer.

1. "Les acteurs ont recours aux conventions afin de faire valoir et de justifier des qualités et des façons de faire – Les conventions sont ainsi des formes culturelles établies collectivement permettant de coordonner et d'évaluer" (Diaz-Bone og Thévenot 2010 : 4).
2. "Les conventions deviennent des ordres de justification ou "grandeurs" lorsque les acteurs sont critiqués ou critiquent eux-mêmes. Ils s'engagent alors dans une dispute où ils peuvent mobiliser une pluralité de conventions (ordres de justification) discordantes." (Diaz-Bone og Thévenot 2010: 4)
3. "Each particular evaluation could thus be enounced from a number of different other viewpoints.[...]There is the possibility of compromise, in which criteria on different orders are joined together in an evaluation." (Wagner 1999: 343)
4. Frihet fra sult, tørste og feilernæring, Frihet fra ubehag, Frihet fra frykt og stress, Frihet fra skade og sjukdom frihet til å utøve normal atferd" (Animalia 2010).

Referanser

- Amilien V., Schjøll A. & Vramo L. (2008) *Forbrukernes forståelse av lokal mat*, SIFO Fagrappport nr. 1-2008, Oslo.
- Animalia 2010, <http://www.animalia.no/Tjenester/Helsetjenesten-for-svin/Dyrevelferd/Artikler—Dyrevelferd/> lest 10.10.2010 – siden var ikke tilgjengelig i 2015.
- Blokhuis, H.J. Jones, R.B. Geers, R. Miele, M. Veissier. (2003) Measuring and monitoring animal welfare: transparency in the food product quality chain. *Animal Welfare*, 12, Number 4 (11), 445–455.
- Boltanski L. & Thévenot L. (1991). *De la justification- Les économies de la grandeur*, Paris: Edition Gallimard – In English : *On Justification – Economies of Worth* (translation C. Porter) (2006), Princeton: Paperbacks.
- Borgen, S.O. & Skarstad G. (2007) Norwegian pig farmers' motivations for improving animal welfare. *British Food Journal*, 110(11), 891–905.

- Brekke, L.P. (2009) Tale: "Åpningen av Det Norske Måltid" den 05.06.2009. Hentet fra: http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/taler_arkiver/ministeren/landbruks-og-matminister-lars-peder-bre/2009/apnningen-av-det-norske-maltid-aker-bryg.html?id=565072 sett 09.12.2015
- Callon, M., Méadel, C. & Rabeharisoa, V. (2002). The economy of qualities, *Economy and Society*, 31(2), 194–217.
- Diaz-Bone, R. & Thévenot, L. (2010). La sociologie des conventions. La théorie des conventions, élément central des nouvelles sciences sociales françaises. *Trivium*, 5-2010- mis en ligne le, consulté le 20 janvier 2016. Hentet fra: <http://trivium.revues.org/3626>
- Døving, R. (2011). Decarnivering : en analyse av Guds lam, steken og kose-dyret. *Tidsskrift for kulturforskning* 10(1), 19–34.
- EU faktaark, 2015, om TTIP. Hentet fra: [http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_153004.3%20Food%20safety,%20a+p%20health%20\(UPS\).pdf](http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_153004.3%20Food%20safety,%20a+p%20health%20(UPS).pdf) – sett den 26.11.2015.
- Kjærnes, U. Bock, B.B. Roe, E. & Roex, J. (2008) *Consumption, Distribution and Production of Farm Animal Welfare. Opinions and Practices within the Supply Chain*. Welfare Quality Reports No.7. Cardiff University, Cardiff.
- Kjærnes, U. Bock, B. Higgin, M. & Roex, J. (editors), 2009. *Farm Animal Welfare within the Supply Chain: Regulation, Agriculture, and Geography*. Welfare Quality® Reports no. 8, Cardiff University, Cardiff.
- Lamont, M. (2009). Critères d'évaluation et structures culturelles. I : Breviglieri, Lafaye, and Trom (red.), *Compétences critiques et sens de la justice*, Paris : Economica. (437–446).
- Landbruksdepartement (2002). St.meld. nr. 12 2002– 2003 Om dyrehold og dyrevelferd. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-12-2002-2003-/id196533/>
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-12-2002-2003-/id196533/>
- Law, J. & Mol, A. (2011). Veterinary realities: what is foot and mouth disease? *Sociologia Ruralis*, 51(1), 1–16.
- Miele, M. & Bock, B. (2007), Competing Discourses of Farm Animal Welfare and Agri-food Restructuring. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, Special issue, 15(3), – hele nummeret.
- Ohl, F. & van der Staay, F.J. (2012). Animal welfare: At the interface between science and society. *The Veterinary Journal*, 192, 13–19.
- Parrot, N., Wilson, N. & Murdoch, J. (2002). Spatializing quality: regional

- protection and the alternative geography of food. *European Urban and Regional Studies*, 9(3), 241–261.
- Salais, R. & Storper, M. (1993). *Les mondes de production*. Paris: Edition EHESS. (in English : Storper, M. & Salais, R. (1997). *Worlds of production*. Cambridge: Harvard University Press.)
- Skarstad, G.Å., Terragni, L. & Torjusen, H. (2007). Animal Welfare According to Norwegian Consumers and Producers: Definitions and Implications, *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 15(3), 74–90.
- Stråte, E.P & Marsden, T. (2006). Dimensions of designed qualities in food. I: T. Marsden og J. Murdoch (red.), *Between the local and the global: Confronting complexities in the contemporary Agri-Food sector*, Amsterdam-London: Elsevier.
- Terragni L. & Torjusen H. (2006). Welche Tiere kann man mit gutem Gevissen essen, welche nicht? Das essen von Tieren als Ideal und als Dilemma. *Arbeidsergebnisse*. Kassel, Universität Kassel. 60: 53–61.
- Thévenot, L., Moody, M. & Lafaye C. (2000). Forms of valuing nature: arguments and modes of justification in French and American environmental disputes. I: M. Lamont & L. Thévenot (red.), *Rethinking Comparative Cultural Sociology – repertoires of Evaluation in France and the United States*. Cambridge: University Press.
- Vittersø, G. & Kjærnes, U. (2015). Kjøttets politiske økonomi – usynliggjøring av et betydelig miljø- og klimaproblem. *Sosiologi i dag*, 45(1), 74–97
- Vramo, L. (2007). Sheep welfare in the welfare state: Ethical aspects of the conventionalisation of Norwegian organic production, I: W. Zollitsch, C. Winckler, S. Waiblinger. og A. Haslberger, (red.), *Sustainable food production and ethics*, Proceedings from the 7th Congress of the European Society for Agricultural and Food Ethics, Vienna, September 13–15.
- Wagner, P. (1999). After Justification: Repertoires of Evaluation and the Sociology of Modernity. *European Journal of Social Theory*, 2(3), 341–357.
- Wilkinson, J. (1997). A new paradigm for economic analysis? *Economy and Society*, 26(3), 305–339.

Abstract

The public image of Norwegian sheep farming is that it is natural and almost organic, animal welfare being nearly ideal. Internally in the meat industry less emphasis is put on the natural, more on technical-economic indicators of welfare, often linked to product quality. Generally the actual treatment of the animals is rarely debated, in spite of a law which emphasises exactly that. On the basis of several studies of sheep welfare we ask in this article why this is so? Using a convention theory approach, we find distinct worlds of justification framing the understanding and delimiting the debate. First we give a brief introduction to our theoretical and conceptual approach. The empirical studies are then outlined. We find different justifications of sheep welfare among the various actors that are involved, linked to their specific worlds of worth. Finally, we discuss how these conventions are not only contradictory, but that there is also little cooperation across the various arenas and worlds of worth, with little movement towards the development of joint conventions.

Keywords: animal welfare, sheep, Norway, convention theory, regulation